

Рибалка Н. О.,

доктор юридичних наук, доцент

ORCID: 0009-0003-3391-5709;

Шестак Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративного

та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4958-0838

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті проаналізовано проблеми адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. Автори наголошують на необхідності перегляду норм глави 13-Б КУпАП з метою чіткого визначення елементів складів відповідних проступків, покарань за їх вчинення та вироблення єдиної судової практики застосування положень зазначеної глави.

Підкреслюється доцільність розроблення чітких критеріїв розмежування адміністративних і кримінально караних проявів військових адміністративних правопорушень.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, військовослужбовець, резервіст, військовозобов'язаний, стягнення, покарання, порушення правил.

Актуальність дослідження. Кодекс України про адміністративні правопорушення [1] постійно змінюється, оскільки виклики часу викривають недоліки правового регулювання тих чи інших питань. Однією з новел вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства є введення до КУпАП глави 13-Б, якою передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. Здавалось би, що введення окремої глави допоможе систематизувати адміністративні правопорушення, які вчинені військовими, – з одного боку, та дозволить розв'язати проблеми, що виникають у процесі притягнення відповідної групи суб'єктів до адміністративної відповідальності, – з іншого. Проте практика показала велику кількість проблем, які виникають у процесі розв'язання

питань про адміністративну відповідальність військовослужбовців, що ускладнює процедуру вирішення відповідних питань, сприяє виробленню неоднозначних правових позицій судів та формує упереджене ставлення громадян до військових та порушень, які ними вчиняються.

Метою статті є дослідження проблем правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців, а також визначення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Важливість притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені під час виконання військового обов'язку, не викликає сумнівів. Особливої важливості така відповідальність набула в період збройної агресії росії проти України. Забезпечення дисципліни та правопорядку серед військових є важливою складовою загальнодержавної військової політики. Таким чином реалізовується охоронна функція держави, спрямована на забезпечення належного рівня військової дисципліни серед військовослужбовців та прирівняних до них осіб. Загалом норми про адміністративну відповідальність військовослужбовців можна поділити на три групи:

1) ті, які регулюють загальні засади адміністративної відповідальності цієї групи суб'єктів, зокрема, ст. 15 КУпАП «Адміністративна відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень», ст. 24 КУпАП «Види адміністративних стягнень», ст. 32-1 КУпАП «Арешт з утриманням на гауптвахті»;

2) склади адміністративних правопорушень, за вчинення яких військовослужбовці та прирівняні до них особи можуть притягуватися до дисциплінарної відповідальності, тоді як до інших суб'єктів застосовуються заходи загальної адміністративної відповідальності (ст. 128-1 КУпАП «Порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху», ст. 129 КУпАП «Допуск до керування транспортними засобами або суднами водіїв чи судноводіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують

увагу та швидкість реакції, або осіб, які не мають права керування транспортним засобом» та деякі інші);

3) норми, які визначають склади адміністративних проступків, спеціальними суб'єктами вчинення яких виступають військовослужбовці та прирівняні до них особи (ст. ст. 172-10–172-20 КУпАП), причому зміст усіх норм глави 13-Б Кодексу було переглянуто і викладено в новій редакції у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення нині передбачено такі склади військових адміністративних проступків: «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)» (ст. 172-10 КУпАП), «Самовільне залишення військової частини або місця служби» (ст. 172-11 КУпАП), «Необережне знищення або пошкодження військового майна» (ст. 172-12 КУпАП), «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» (ст. 172-13 КУпАП), «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» (ст. 172-14 КУпАП), «Недбале ставлення до військової служби» (ст. 172-15 КУпАП), «Бездіяльність військової влади» (ст. 172-16 КУпАП), «Порушення правил несення бойового чергування» (ст. 172-17 КУпАП), «Порушення правил несення прикордонної служби» (ст. 172-18 КУпАП), «Порушення правил поведження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (ст. 172-19 КУпАП), «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів» (ст. 172-20 КУпАП). Таким чином, більшість норм, які передбачають застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень, – це протиправні діяння, які посягають на порядок виконання військових обов'язків та використання спеціальних засобів (вогнепальної та іншої зброї, речовин та предметів, які становлять підвищену небезпеку тощо).

Спеціальними суб'єктами цієї групи правопорушень є військовослужбовці – тобто особи, які проходять (несуть) службу чи навчання у визначених частинах, підрозділах тощо, незалежно від займаної посади та перебувають у межах військової час-

тини чи в бойовому розпорядженні. Оскільки законодавець оперує поняттями «військовослужбовець», «резервіст», «військовозобов'язаний», «військова службова особа», «командир (начальник)», то для зручності на практиці використовується поняття «військовослужбовці та прирівняні до них особи», під яким маються на увазі суб'єкти, визначені главою 13-Б Кодексу. Доречно також зазначити, що у примітці до ст. 172-13 КУпАП визначено поняття військової службової особи як особливого суб'єкта правопорушення, під якою розуміють військових начальників, а також інших військовослужбовців, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Разом з тим нині не вирішено питання про те, чи можуть бути визнані суб'єктами протиправних діянь за правопорушення, визначені нормами глави 13-Б, особи, які є добровольцями або проходять службу в лавах територіальної оборони. Адже, з одного боку, вони не є військовослужбовцями в об'єктивному розумінні цього терміна та не належать до Збройних Сил України, але, з іншого, – виконують завдання з охорони держави від збройної агресії росії та використовують при цьому вогнепальну зброю, спецзасоби, мають доступ до відповідних документів та матеріалів тощо, тобто об'єктивно можуть порушувати правила й норми, передбачені главою 13-Б КУпАП. Залишається невизначеним і статус осіб, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Вони також не є військовослужбовцями в прямому розумінні цього слова. Разом з тим відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про Збройні Сили України» [2] окремі посади працівників Збройних Сил України можуть комплектуватися громадянами, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Це означає, що і на цю категорію громадян також мають поширюватися положення норм глави 13-Б Кодексу.

Щодо суб'єктивної сторони названої групи правопорушень, то вона може виявлятися як умисні або необережні діяння. Мотив і мета військових адміністративних правопорушень можуть бути корисливими, тобто спрямованими на задоволення власних

потреб та інтересів усупереч інтересам служби, або не мати відповідної мети.

Якщо аналізувати особливості об'єкта посягання військових адміністративних правопорушень, то варто відзначити таке. Загальним об'єктом таких протиправних проявів є порядок проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Але такий порядок визначається не тільки на рівні законодавчих актів, але й підзаконними нормативними документами, зокрема Статутом ЗСУ, іншими бойовими статутами та розпорядженнями. Тому об'єктом військових адміністративних правопорушень будуть і ті відносини, які охороняються такими актами. Такий висновок можна зробити, аналізуючи положення глави 13-Б Кодексу. Зокрема, в окремих статтях цієї глави передбачено відповідальність за відмову від виконання законних вимог командира – ст. 172-10 КУпАП (такі вимоги можуть визначатися у статуті, положенні чи іншому акті, що визначає статус, завдання та повноваження командира); перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень – ст. 172-14 КУпАП, порушення правил несення бойового чергування – ст. 172-17 КУпАП (такі правила визначені Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України [3]). Тобто доволі часто визначення безпосереднього об'єкта військового адміністративного проступку є неможливим без з'ясування змісту бланкетної норми та меж її дії (наприклад, для визначення обсягу повноважень командира, його права видавати конкретні накази й розпорядження тощо), що ускладнює процес виявлення та кваліфікації проступку.

Об'єктивна сторона таких протиправних діянь може виявлятися як дія (самовільне залишення, необережне знищення чи пошкодження, зловживання владою, перевищення влади тощо), так і бездіяльність (відмова від виконання, бездіяльність військової влади). Доречно зауважити, що визначення ознак об'єктивної сторони окремих правопорушень, передбачених главою 13-Б КУпАП, потребує доопрацювання. Так, у диспозиції ст. 172-10 Кодексу мова йде про відмову від виконання законних розпоряджень командира. Але судова практика має непоодинокі випадки звільнення від адміністративної

відповідальності військовослужбовців, оскільки мала місце не відмова від виконання розпоряджень командира, а невиконання відповідних розпоряджень. Фактично це вияв бездіяльності, але в першому випадку йдеться про відкриту непокору вимогам, що виявилася як пряма відмова від виконання поставленого завдання, а в другому – як ігнорування вимоги (розпорядження) командира. Але перший прояв протиправної поведінки нині є адміністративно караним, а другий – ні. Тому доречно змінити опис об'єктивної сторони ст. 17-10 КУпАП та викласти її в такій редакції: «Відмова від виконання чи невиконання законних вимог командира (начальника) – тягне за собою...». Це забезпечить єдність судової практики та спростить процес адміністративно-правової кваліфікації.

У ч. 1 ст. 172-11 КУпАП передбачено відповідальність тільки військовослужбовців строкової служби, тобто самовільне залишення частини, наприклад, резервістом під час проходження зборів не передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності, хоча так само негативно позначається на забезпеченні дисципліни у військовій частині чи в іншому військовому формуванні. Тому варто також розширити зміст об'єктивної сторони названої норми та передбачити відповідальність військовослужбовців строкової служби або прирівняних до них осіб.

Викликає певні складнощі при кваліфікації застосування та співвідношення понять «особливий період», «воєнний час» і «воєнний стан». Відповідно до положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4] особливим періодом є «період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій». Тобто згідно з названою

нормою до особливого періоду належить і воєнний час. Чітких понять воєнного часу та воєнного стану нині законодавство не містить. У Законі України «Про оборону України» [5] зазначено, що воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується в момент припинення стану війни. Воєнний стан настає з моменту введення воєнного часу. Але у ч. 2 ст. 172-10 КУпАП передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності за відмову від виконання законних вимог командира (начальника), вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану. Такі неузгодженості чинних правових актів не сприяють виробленню єдиної судової практики та загалом ускладнюють роботу правозастосовчих органів.

Узагалі питання статусу воєнного стану є невизначеним. Адже, з одного боку, вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин, до яких можна віднести й такий стан (п. 4 ст. 35 КУпАП), обтяжує відповідальність особи, але, з іншого боку, воєнний стан може утворювати крайню необхідність, що є підставою для звільнення від адміністративної відповідальності. Вчинення адміністративного правопорушення в умовах особливого періоду, за винятком воєнного стану, є адміністративним правопорушенням, тоді як ті самі діяння, але вчинені в умовах воєнного стану, є кримінально караним діянням. Тому доречно розмежувати поняття «воєнний стан», «військовий час» та «особливий період».

Варто додати, що частина військових адміністративних проступків має майнові наслідки, які можуть бути значними чи незначними. Якщо правопорушенням завдано майнову шкоду, то необхідно довести прямий зв'язок між протиправною поведінкою військового та шкодою, що настала. Якщо настання школи презюмується як обов'язкове, то її ненастання є підставою для відмови в порушенні адміністративного провадження. Якщо правопорушення належить до протиправних діянь з формальним складом, то наявність чи відсутність шкоди не має значення для правової кваліфікації, вона може впливати тільки на вид і розмір покарання.

Факультативними ознаками об'єктивної сторони військових адміністративних правопорушень є ознака місця і часу вчинення протиправного діяння. Зокрема, в нормах про адміністративну відповідальність військовослужбовців йдеться про такі місця вчинення протиправних діянь: військова частина, місце служби, місце виконання бойового завдання, територія військових об'єктів. Щодо ознак часу, то юридичне значення має особливий період, час проходження зборів, час бойового чергування, час дії бойового розпорядження, воєнний стан.

Доречно також вказати й ще на одну проблему адміністративної відповідальності військовослужбовців. Зокрема, законодавець не дає відповіді на питання про те, чи може до них застосовуватися положення ст. 22 Кодексу, яке передбачає можливість звільнення від відповідальності у зв'язку з малозначністю діяння (у тому числі в період дії воєнного стану чи особливого періоду). Вважаємо, що названа норма може бути застосована, якщо протиправна поведінка не мала об'єктивних майнових та інших наслідків.

Доречно з-поміж проблем адміністративної відповідальності військовослужбовців та прирівняних до них осіб виокремити і неспіврозмірність покарань, які застосовуються за положеннями глави 13-Б Кодексу. Основними стягненнями, які можуть бути застосовані, є штрафи та арешт з утриманням на гауптвахті. Але навіть збільшення строку перебування під арештом з десяти до 15 діб не можна співвіднести з розміром адміністративного штрафу від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Альтернативні санкції нині відсутні.

Серед інших проблем застосування норм положень глави 13-Б Кодексу є нечітке розмежування між відповідними військовими адміністративними правопорушеннями і такими самими діяннями, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Це означає, що діяння, які мають однакове зовнішнє вираження, можуть кваліфікуватися як такі, що мають різні юридичні наслідки. Доречно відзначити також і певну складність доведення фактів адміністративних правопорушень в умовах бойових дій, коли військовослужбовці направляються в бойове розпорядження тощо.

Зазначимо, що мають місце і труднощі притягнення до адміністративної відповідальності осіб командного складу, оскільки складно довести факти вчинення ними протиправних діянь, описаних главою 13-Б Кодексу. Як правило, факти відповідних протиправних проявів виявляються під час проведення комплексних перевірок, а також у випадках масового самовільного залишення частини військовослужбовцями, що є свідченням недоліків роботи керівного складу. Тому доречно було б виробити механізм повідомлення про такі факти протиправної поведінки.

Висновки. Таким чином, питання адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення нині неналежно врегульовано. По-перше, описи відповідних протиправних проявів містяться не лише у главі 13-Б КУпАП, а й в інших главах Кодексу. По-друге, не розв'язано питання суб'єктного складу багатьох проступків, оскільки статус резервістів, осіб, які проходять альтернативну службу та службу в лавах територіальної оборони, залишається невизначеним. По-третє, складно здійснювати кваліфікацію відповідних протиправних проявів з урахуванням невідповідності понять «особливий період», «воєнний стан», а також враховувати відповідні стани як такі, що обтяжують відповідальність. По-четверте, основна маса складів адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б КУпАП, може бути виявлена лише керівниками (командирами) військових формувань. Це означає, що велика їх кількість залишається латентною і не тягне за собою застосування жодних заходів відповідальності. Разом з тим відсутність чітких критеріїв розмежування адміністративних і кримінально караних проявів військових адміністративних правопорушень посилює значення так званого суб'єктивного фактора, що не сприяє виробленню єдиної судової практики.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 06.06.2025).

2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-ХІІ. Редакція від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. Редакція від 18.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Редакція від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

Rybalka N.,

Doctor of Law, Associate Professor,
ORCID: 0009-0003-3391-5709;

Shestak L.,

PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Administrative
and Constitutional Law of the Educational
and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4958-0838

CERTAIN ISSUES OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR MILITARY ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article examines the issues of legal regulation of administrative responsibility for military personnel in Ukraine, particularly the innovations introduced in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO). The relevance of the topic is determined by legislative changes in response to contemporary challenges, especially during Russia's armed aggression against Ukraine. The authors analyze the problems arising in the process of holding military personnel administratively liable, including the uncertainty of the subject in relation to the offenses, difficulties in qualifying actions, and the insufficient clarity of legislative norms.

The article identifies three groups of norms that regulate the administrative responsibility of military personnel, namely general principles, types of administrative offenses, and special provisions. The authors highlight issues related to the application of the law. Specifically, descriptions of military offenses are found not only in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO), but also in other chapters of the Code. The issue of the subject composition of many offenses remains unresolved, as the status of reservists, individuals

undergoing alternative service, and those serving in territorial defense units is undefined. There are also difficulties in qualifying the relevant offenses, given the inconsistency of the terms "special period" and "martial law." Furthermore, the majority of the types of administrative offenses specified in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) can only be identified by leaders (commanders) of military units. This means that many of these offenses remain latent and do not lead to the imposition of any sanctions.

The authors conclude that the regulation of administrative responsibility for military offenses is improper, requiring urgent resolution to enhance discipline and the rule of law in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: *administrative responsibility, military personnel, reservist, liable for military service, sanctions, punishment, violation of rules.*

References

1. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2025), *On the Armed Forces of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2024), *On the Internal Service Statute of the Armed Forces of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (2025), *On Mobilization Preparation and Mobilization* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Ukraine (2025), *On the Defense of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.